

ВИХОВНА РОБОТА

УДК 37.018.3

Галина Бондаренко

ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ПРИЙОМНИХ СІМ'ЯХ ТА ДИТЯЧИХ БУДИНКАХ СІМЕЙНОГО ТИПУ

За останні роки в нашій країні зросла кількість дітей-сиріт і дітей, що в силу різних причин залишилися без батьківської опіки. Однак, в той же час збільшуються можливості щодо опіки над такими дітьми. На рівні з традиційними формами опіки (опіка та піклування, усиновлення (удочеріння), влаштування в інтернатні заклади різного типу) все більшого значення набувають інноваційні варіанти влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, такі, як прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу.

Проблеми навчання прийомних батьків, технології створення й функціонування прийомних сімей, питання супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу були досліджували такі науковці: Г. М. Бевз, Т. В. Бондаренко, А. Й. Капська, Н. М. Комарова, І. В. Пеша та ін. [1; 3–5].

Говорячи про діяльність прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, варто зазначити, що дане питання досить насущне та багатогранне. Це – причини створення прийомних сімей, адаптація дітей та акомодация батьків у прийомних сім'ях, стосунки з родичами та знайомими; проблеми виховання та навчання, стосунки біологічних та рідних дітей і т.п.

Метою статті є аналіз проблем виховання дітей у прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу.

Сім'я є головним осередком для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного та соціального розвитку особистості. Проте, за останні роки помітною є тенденція нехтування батьками своїх обов'язків. І, як наслідок, діти залишаються сиротами при живих батьках. «Діти, позбавлені батьківського піклування – діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням батьківських прав, відібранням від батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісти зниклими або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження; тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки; а також викинуті діти, діти, батьки яких невідомі; діти, від яких відмовились батьки, та безпритульні діти» [2]. Держава

опікується такими дітьми, направляючи їх у заклади інтернатного типу. Проте більше досягнення – влаштування їх у прийомні сім'ї. «Прийомна сім'я – сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, від 1 до 4 дітей для виховання і спільного проживання» [2].

Зі створенням прийомних сімей діти, що залишилися без батьківської опіки, отримують можливість забезпечення свого права на проживання в родинному оточенні.

Одним із важливих завдань, які повинні реалізувати прийомні батьки, постає питання виховання біологічно нерідної дитини. У кожній прийомній сім'ї складається своя, індивідуальна виховна система, яка формується емпіричним шляхом, постійно випробовується досвідом, містить багато педагогічних «знахідок», засобів і методів впливу на дитину, проте не позбавлена прорахунків та серйозних помилок. Цілі, принципи, зміст виховання у сім'ї часто носять не сформульований характер, який видозмінюється під впливом цілої низки причин (ціннісних орієнтацій, рівня освіти, загальної та педагогічної культури батьків, їх етнічної належності, міри відповідальності за майбутнє дітей тощо).

Кант говорив: «Виховуючи дітей, треба пам'ятати, що ми виховуємо їх не для життя в теперішньому, а в майбутньому, кращому стані людського роду, тобто для життя в інших, кращих, умовах життя. Виховуючи ж дітей для майбутнього, кращого устрою світу, ми цим самим покращуємо майбутній устрій світу».

При вихованні прийомних дітей батьки часто стикаються з цілим рядом проблем і потребують кваліфікованої допомоги спеціалістів (соціального педагога, психолога та ін.) для діагностики і корекції не лише індивідуальних особливостей дітей, але і внутрісімейних стосунків, функціонування прийомної сім'ї в цілому.

Перша проблема у вихованні прийомної дитини – це питання комунікації. Із появою нового члена сім'ї відбуваються зміни вже існуючих родинних стосунків. При цьому багато що у взаєминах залежить від того, наскільки легко сім'я пристосовується до нових вимог середовища; наскільки готові батьки приділяти свою увагу, віддавати свої сили і час дітям (як прийомним, так і рідним).

Другою проблемою виступають ревності між дітьми (біологічними і прийомними) стосовно дорослих. Перед батьками постає нелегке завдання, як вірно налагодити сімейний побут, щоб діти зрозуміли, що всі вони одне ціле, що їх однаково люблять і ставлять рівні вимоги до навчання, поведінки, відповідальності і т.п. Толерантні стосунки – важливий момент профілактики ревностей.

У вихованні дітей дуже важливий приклад батьків. Діти часто копіюють спосіб життя батьків: звички, манеру розмовляти, ставлення до протилежної статі та ін. Однак, потрапляючи в прийомну сім'ю, діти не

завжди володіють певними навичками. Більш того, навпаки, вони можуть мати погану спадковість, що може впливати на стосунки в родині, на розуміння, на процес виховання. І це є третьою проблемою.

Проблема номер чотири: нерозуміння прийомними дітьми меж інших дітей. Перебуваючи в державних закладах, вони мали все спільне: іграшки, книги, солодощі. І це була норма. В сім'ї такі діти не завжди розуміють, що кожен, на рівні із спільним, володіє особистим, яке без дозволу чіпати забороняється. Батьки повинні запастися терпінням і тактом (замість покарання), щоб роз'яснити і показати важливість особистого простору, особистих речей.

П'ятою проблемою виступає непорозуміння з оточуючими, зокрема педагогічно-учнівським колективом. Адже вплив на виховання соціуму перебільшити дуже важко. І за умови, що класний керівник (соціальний педагог або психолог) не поставиться до дитини з розумінням, не буде готовим до відповідальності за створення дружнього клімату в класі, то дуже швидко може трапитися, що учні та інші вчителі не сприймуть «новачка». Дитина може замкнутися, що негативно впливатиме на виховний процес, на стосунки в сім'ї.

Досить важливо не залишити дитину наодинці зі своїми переживаннями та негараздами. Перед батьками, з перших хвилин життя дитини в нових умовах, стоїть завдання налагодити толерантні доброзичливі взаємовідносини з нею. Це виступає шостою проблемою у питаннях виховання.

Під час виховання специфічною є проблема покарання-похвали. З одного боку, будь-яка дитина має право на помилку, на провину, з іншого боку, покарання є одним з звичних атрибутів виховної роботи. Прийомним батькам необхідно завчасно продумати систему дій щодо покарання за провину та похвалу за досягнення, оскільки вони свідомо взяли дитину в сім'ю. Талант батьків полягає в тому, що вони поступово формують у себе широкий арсенал засобів заохочення і покарання, виробляючи позитивну установку на стосунки з вихованцем.

Звичайно, можна уникнути деяких проблем під час виховного процесу, обравши вдалі умови співпраці батьків з прийомною дитиною. Основною умовою сімейного життя, за яким реалізуються виховні функції, є сфери батьківського піклування, обов'язку та любові. Відсутність змістовної життєдіяльності на цих поприщах позбавляє сім'ю можливості ефективно впливати на дитину. Вияв активності в одній із цих сфер за рахунок інших викривлює виховний процес, позбавляє його повноти, цілісності, багатогранності.

Другою важливою складовою є надання прийомним дітям «особливих» прав, якими вони не володіли в закладах інтернатного типу:

- право брати участь в питаннях життєдіяльності сім'ї;
- право на добровільну участь у спільній родинній діяльності;

- право на створення особистого психологічного простору і організацію вільного часу.

Наступною умовою є вміння прийомних батьків зберегти традиційні родинні зв'язки, родинні стосунки, взаємну прихильність і емоційну близькість нерідної дитини. Дана майстерність здатна компенсувати втрату батьків, сприяти соціальній адаптації особистості в нових умовах, зокрема в прийомній сім'ї.

Якщо батьки не досягають позитивного результату, у родині з'являються неадекватні методи виховання, що зашкодять як самій дитині, так і її вихователям.

Виховання дітей в прийомній сім'ї вимагає особливої відповідальності та знань дорослих. У прийомних батьків, як правило, складається своє уявлення про те, якою має бути дитина. Звичайно, спочатку, через певні причини, прийомна дитина відрізнятиметься від нерідних батьків. Однак, виховуючи її, як власну, відповідально, цілеспрямовано, сердечно, дорослі сформуують повноцінну і щасливу особу, яка залишиться вдячною за це.

Перебування дитини, яка залишилася без піклування батьків, у сім'ї прийомних батьків забезпечує їй соціальний захист, захист майнових прав, догляд, виховання, вирішення медичних проблем, подолання психологічних травм, індивідуальне задоволення щоденних потреб та ін. Обов'язковою умовою вирішення всіх питань, що виникають в прийомній сім'ї та її успішного функціонування є соціальний супровід родини фахівцями (соціальним педагогом, соціальним робітником, практичним психологом та ін). Соціальний супровід полягає в наданні соціальних послуг (правових, психологічних, соціально-педагогічних, юридичних, соціально-економічних, інформаційних, соціально-медичних, створенні належних умов для забезпечення індивідуальних потреб) всім членам. При цьому соціальний супровід таких сімей здійснюється постійно. В основу роботи покладено методи, які враховують найбільш типові помилки у вихованні прийомних дітей у родині. Саме тому, діяльність спеціалістів передбачає проведення широкої освітньої роботи серед прийомних батьків з різних питань: соціально-педагогічна і правова підготовка прийомних батьків до виховання дітей; допомога батькам у формуванні адекватної поведінки у дітей стосовно однолітків; значення особистого прикладу і авторитету батьків у вихованні дітей; формування позитивних взаємин між дорослими і дітьми; проблеми негативного впливу бездоглядності й безпритульності на психіку дитини; заохочення та покарання у процесі виховання дитини; допомога дитині у виборі професії; організація режиму праці, навчання, відпочинку дітей у родині; моральне, фізичне, естетичне, статеве виховання дітей; та ін. Супроводжуючий повинен скорегувати відношення у сім'ї так, щоб усі необхідні заходи для забезпечення в ній порядку та дисципліни підтримувалися за допомогою методів, побудо-

---

ваних на повазі гідності дитини.

Отже, прийомні батьки, виховуючи нерідних дітей, стикаються з низкою проблем. Проте, будучи не байдужими, вони беруть у свої сім'ї вихованців з прагненням зробити їх щасливими.

Проведене дослідження не претендує на повне висвітлення зазначеної проблеми. Воно дає можливість виокремити ряд перспективних питань для подальших розвідок: розвиток особистісних відносин у прийомних сім'ях між батьками і дітьми, детальне вивчення перебігу повного циклу функціонування прийомної сім'ї, тривале професійне функціонування сім'ї, тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бевз Г. М. Складові психологічної готовності прийомних батьків до заміщувальної опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / Бевз Г. М. ; [за ред. Максименко С. Д.]. – К., 2003. – Т. V, ч. 4. – С. 23–31.
2. Волканова В. В. Словник соціального педагога [Електронний ресурс] / Волканова В. В. – Режим доступу : rochatkova8.at.ua/load/0-0-1-19-20
3. Комарова Н. М. Методичні рекомендації для соціальних працівників, державних службовців щодо розвитку сімейних форм виховання / Комарова Н. М., Пеша І. В. – К. : Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2006. – 92 с.
4. Посібник для соціальних працівників щодо підготовки та соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу / [Бевз Г. М., Бондаренко Т. В., Комарова Н. М. та ін.]. – К. : Держсоцслужба, 2006. – Кн. 2. – 180 с.
5. Технології створення та функціонування прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу : збірник методичних матеріалів / [авт. кол. Г. М. Бевз, А. Й. Капська, Н. М. Комарова та ін.]. – К. : Державний ін.-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 188 с.